

A close-up portrait of an elderly man with white, slightly messy hair. He is looking directly at the camera with a serious expression. His hands are clasped together in front of his mouth, as if he is about to speak or is in deep thought. He is wearing a dark suit jacket over a light-colored shirt. The background is dark and out of focus.

JOSEPH BERGER

ELIE WIESEL
PRELOMIŤ
MLČANIE

N

N

ELIE WIESEL
PRELOMIŤ MLČANIE

ELIE WIESEL

**PRELOMIŤ
MLČANIE**

— JOSEPH BERGER —

Elie Wiesel s matkou a so sestrou
Ciporou krátko predtým, ako nemecká armáda
v marci 1944 obsadila Maďarsko.
(z archívu Elishu Wiesela)

Joseph Berger

Elie Wiesel: Confronting the Silence

Copyright © 2023 by Joseph Berger

Originally published by Yale University Press.

Translation © Peter Tkačenko

Cover photo © Win McNamee/Getty Images

Jacket design © Ondrej Ivánek

Design & Layout © Ondrej Ivánek

Slovak edition © 2024 by N Press, s. r. o.

ISBN 978-80-8230-251-9

AKO JE MOŽNÉ, ŽE NAPRIEK VŠETKEJ BOLESTI
A SKLAMANIAM, KTORÉ POZNAČILI
JEHO POZORUHODNÝ ŽIVOT, ELIEHO NEPOHLTILA
TEMNOTA A NEZATIENILA HO PRED SLNKOM?

*Samantha Power, veľvyslankyňa USA pri OSN, v prejave
pri spomienke na Elieho Wiesela 1. decembra 2016*

OBSAH

Úvod	13
1. kapitola: Sighet, môj Sighet	17
2. kapitola: Deportácia	27
3. kapitola: Tábory smrti	37
4. kapitola: Zotavovanie	53
5. kapitola: Elév	67
6. kapitola: Maďar v Paríži	73
7. kapitola: Noc a hmla	79
8. kapitola: Cesta do Ameriky	89
9. kapitola: Spisovateľ	97
10. kapitola: Preživší	107
11. kapitola: Návrat do Sighetu	117
12. kapitola: Ruská revolúcia	121
13. kapitola: Láska a vojna	127
14. kapitola: Zmeny	139
15. kapitola: Izraelská dilema	151
16. kapitola: Od spisovateľa k vlajkonosičovi	157
17. kapitola: Bostonský profesor	167
18. kapitola: Holokaust a umenie	173
19. kapitola: Múzeá a pamäť	179
20. kapitola: Na svetovom pódii	199
21. kapitola: „Aby som zosnulým pomohol poraziť smrť“	207
22. kapitola: Fiasco v Bitburgu	215
23. kapitola: Čas s rodinou	231
24. kapitola: Nobelista	247
25. kapitola: Katalyzátor zmien	259
26. kapitola: Zmierenia a výčitky	265
27. kapitola: Zvraty	285
28. kapitola: Spomienky	299
Poznámky	311
Ďakovanie	323

ÚVOD

V OČIACH SVOJICH OBDIVOVATEĽOV mal Elie Wiesel auru proroka. O veľkých morálnych témach rozprával s elegantnou jednoduchosťou a svoje paradoxné hodnotenia vyvažoval tak, aby poslucháčom prenikli až do špiku kostí. Či už výslovne, alebo v náznakoch, tlmočil im osobnú skúsenosť v podobe ľudskej krutosti. Ako svedok udalostí v Osvienčime a Buchenwalde, kde prišiel o oboch rodičov, hovoril s nevídanou autoritou. Jeho ostro rezaná tvár podchvílou nadobúdala strašidelný výraz, ktorý francúzsky spisovateľ François Mauriac opísal ako „výtvar Lazara“, ktorého Ježiš údajne vzkriesil z mŕtvych.

No tí, ktorí ho dobre poznali, vedeli, aký je hlboko ľudský a prirodzený. Rád spieval, s priateľmi si nôtil chasidské piesne, s ktorými vyrastal vo svojom rodisku v rumunskom Sighet, a neváhal sa pridať k divokým chasidským svadobným tancom. Zbožňoval odtienky svojej materčiny jidiš a z plného hrdla sa smial na výživných židovských vtipoch. Napriek tomu, že na vrchole kariéry robil spoločnosť kráľom a kráľovným, zostával človekom skromného vkusu. Neznášal, keď musel nosiť smoking; mal minimálny záujem o finančné záležitosti; a ako mi povedal jeho syn Elisha, pred mletou kávou uprednostňoval instantnú, na ktorú si zvykol v Európe. V pokročilom veku svojim priateľom vravel, že nechce, aby sa naňho spomínalo ako na nositeľa prestížnych ocenení, autora prelomovej knihy

o holokauste či rečníka na svetovom pódiu, ale skrátka ako na učiteľa, ktorým bol viac než štyridsať rokov.

Wiesel sa dočkal svetového obdivu pomerne neskoro. Po štyridsiatke pracoval ako novinár na voľnej nohe pre francúzske a izraelské noviny, bol hladný po exkluzívnych informáciách a rozhovoroch s mocnými a slávnymi ľuďmi, ledva vládol platiť nájom, a keď sa chcel slušne najesť, niekedy sa musel spohľnúť na priateľov. Áno, už vydal *Noc*, svoje desivé svedectvo o udalostiach v Osvienčime a Buchenwalde, no hoci sa z nej do konca jeho života predali milióny výtlačkov, keď v roku 1960 vyšlo prvé anglické vydanie, našlo si len čosi vyše tisícky čitateľov. Ešte roky po vydaní *Noci* priťahovali jeho príbehy o holokauste iba niekoľko desiatok poslucháčov.

Wiesel bol zložitý človek. Mal citlivé ego, pre ktoré niekedy ťažko znášal prácu v skupinách, akou bola rada, ktorá vo Washingtone založila Americké múzeum holokaustu. Aj keď bol autorom myšlienky zriadiť toto múzeum, nevedel sa stožniť s konkurenčnými bojmi v rade ani ich strpieť a napokon sa ešte pred výstavbou vzdal predsedníckej stoličky. Vo vznesenej činnosti a prejavocho, ktoré slúžili jeho cieľom, by sme takisto našli viac ako len zrnko vypočítavosti. Ako po jeho smrti napísal spisovateľ Thane Rosenbaum: „Bol tichý, ale mal inštinkt broadwayského impresária, vedel, ako z príbehu vyťažiť čo najviac a priniesť publiku dokonalú vetu.“

Elie Wiesel však nebol len vlajkonosičom ľudí, ktorí prežili holokaust. Stal sa najobdivovanejším ambasádorom židovskej viery na svete a hlasom svedomia mnohých miest, kde sa pošliapavali ľudské práva. Svoj odkaz rozšíril, aby upozornil aj na iné genocídy a varoval, že svet sa z holokaustu nepoučil a ľudstvo sa stále nezbavilo etnickej nenávisťi, prenasledovania zraniteľných menšín a masového násillia.

„Bol to zvrät, respektíve zlom, tá ohromná katastrofa traumatizuje ľudstvo a navždy zmenila pocit zodpovednosti voči blížnemu,“ povedal v roku 2005 na mimoriadnom zasadnutí Valného zhromaždenia OSN pri príležitosti šesťdesiateho

výročia oslobodenia táborov smrti. „Tí, ktorí prežili Osvienčim, sú zástancami nádeje, nie zúfalstva; štedrości, nie nevraživosťi či zatrpknutosťi; vďaky, nie násilia. Musíme sa zaujímať o iných a odmietnuť ľahostajnosť. Ľahostajnosť vždy pomáha agresorovi, nikdy jeho obeti. A čo je pamäť, ak nie vznešená a nevyhnutná reakcia na ľahostajnosť a boj proti nej? Poučí sa však niekedy svet?“¹

V roku 1986 získal Nobelovu cenu za mier, pretože bol „pre ľudstvo poslom“, ktorý tlmočí odkaz „mieru, pokánia a ľudskej dôstojnosti“ a „ťažko nadobudnutej viery“, ktorá dokazuje, že „sily bojujúce proti zlu môžu zvíťaziť“. Po jeho smrti 2. júla 2016 ho odborník na holokaust Michael Berenbaum vyzdvihol ako „dediča karhajúceho Jeremiáša aj utešujúceho Izaiáša“.²

Ako som napísal v jeho nekrológu pre *New York Times*: „Nedefinovala ho až tak jeho práca ako prázdno, ktoré zaplnil. Po systematickom nemeckom vraždení európskych Židov sa nezdvihol jediný hlas, ktorý by otvorene pomenoval nesmierne rozmery týchto udalostí a to, akým spôsobom zmenili pohľad ľudstva na seba a na Boha. Wiesel, ktorého ako šestnásťročného vyslobodili z Buchenwaldu s nezmazateľným tetovaním A-7713 na predlaktí, dokázal len silou svojej osobnosti a nadaním exhumovať holokaust z pohrebiska učebníc dejepisu.“³

Ako sa teda tento krehký, nenápadný spisovateľ z karpatského mestečka stal takým vplyvným aktérom na svetovej scéne? Práve táto otázka tvorí jadro nasledujúceho životopisu.

I. KAPITOLA

SIGHET, MÔJ SIGHET

TAK AKO NEDOKÁŽEME v plnej miere oceniť Williama Faulknera bez toho, aby sme precítili niečo z Oxfordu v Mississippi, či Johna Updika bez pohľadu na jeho mladosť v pensylvánskom Shillingtone, ani Eliezera Wiesela naplno nepochopíme bez toho, aby sme vkročili do mestečka Sighet, kde 30. septembra 1928 prišiel na svet.

„Prečo ma toto mestečko dodnes tak okúzľuje?“ pýta sa vo svojich pamätiach. „Opustil som Sighet, ale on ma neopúšťa.“¹

Aj keď Sighet niekedy opisoval ako štetl, židovskú osadu učupenú v Karpatoch na území dnešného Rumunska neďaleko maďarských a ukrajinských hraníc, v skutočnosti to bolo pomerne rušné a rozmanité mestečko, v ktorom žilo okolo dvadsaťpäťtisíc obyvateľov. Podľa maďarského sčítania ľudu z roku 1941 malo 10 144 z nich (teda štyridsať percent) židovskú národnosť. Pracovali ako hodinári, krajčíri, stolári, tlačiar, tkáči, robotníci na pile a obchodníci. Mnohí z nich sa hlásili k chasidskej viere a boli stúpencami charizmatických rabínov, ako szatmársky rebe Joel Teitelbaum, ktorý sídlil v neďalekom maďarskom Satu Mare (Szatmári), či vyžnycký rebe Israel Hager, ktorý pôvodne sídlil vo Vyžnyci na území dnešnej Ukrajiny. Aj keď sa Elieho otec nehlásil k chasidskej viere, jeho matka a jej otec áno, a tak jeho duša nasiakla chasidským štýlom, chuťami, melódiami aj filozofiou kladúcou dôraz na oddané, ba až extatické vzývanie prikázaní.

Sighet sa nachádzal medzi kopcami a zvlhčenými poľami zavláženými vodou z Tisy, a ako píše Wiesel, „v objatí jagavých štítov týčiacich sa hôr“² Wiesel si možno Sighet romantizoval ako bukolický vidiek, ale už v roku 1928 išlo o pomerne kozmopolitné mesto. Mohlo sa pochváliť elegantným hotelom, niekoľkými vilami, dôkladne upraveným parkom, kultúrnym domom, katolíckou bazilikou, protestantským kostolom zo šestnásteho storočia, ôsmimi synagógami a trinástimi menším *štiblachmi*, teda modlitebnými domami veľkosti izby. (V dnešnom Sighete je v prevádzke jediná maursko-baroková synagóga zo sklonku devätnásteho storočia.)

V meste vychádzalo devätnástoro novín, početné literárne časopisy a pôsobilo v ňom aj židovské vydavateľstvo. Fungovali tam prinajmenšom dve rabínmi prevádzkované židovské kníhkupectvá, v ktorých Elie míňal svoje skromné vreckové. (Ako vraví, pri deportácii do Osvienčimu „som mal v plecniaku viac kníh ako jedla“)³ Keďže tento fliačik Transylvánie bol vklínený medzi Maďarsko a Rumunsko, mladý Eliezer si tu slovom aj písmom osvojil prvé štyri jazyky a nadobudol jazykovú ľahkosť, ktorá azda sčasti vysvetľuje, prečo neskôr zvládol písanie vo francúzštine, v angličtine, hebrejčine a jidiš.

„Vtedy, než prišlo trápenie, to bolo židovské mestečko, typický štetl, hlučný a živý svojou krásou a vierou, so svojimi ješivami a dielňami, bláznami a vládcami, mlkvými žobrákmi a nadutými pohlavármi,“ napísal v článku, ktorý v roku 1984 vyšiel v cestovateľskej rubrike *New York Times*. „Na židovských uliciach sa podnikatelia ráno hádali a večer uzatvárali obchody, chasidi v *štiblachoch* odriekavali modlitby, študovali Talmud a rozprávali si tie úžasné príbehy o rabínoch konajúcich zázraky... Počas sabatu mestečko odpočívalo, na Deň zmierenia prekvitalo a na Simchat Tóru tancovalo.“⁴

Wieselovci žili na Hadej ulici vo štvorizbovom dome z betónových tvárnic so šikmou šindľovou strechou a s oplateným zadným dvorom. Oproti nim býval sudca, ktorý riadil tunajší židovský *bejt din* – náboženský súd určený na riešenie

obchodných a osobných sporov. O niekoľko dverí ďalej bývala Elieho stará mama z otcovej strany Nissel. Táto láskavá žena a vdova po zbožnom mužovi, po ktorom dostal Elie meno, svojmu vnukovi s radosťou plnila želania. Ďalší príbuzní žili na druhom brehu Tisy v Solotvyne, ktoré sa vtedy nachádzalo v Československu. Wieselovci boli dosť zámožní, aby si mohli dovoliť nežidovskú gazdinú, ktorá Elieho matke pomáhala s domácimi prácami, a dovolenkovať v horskej dedinke Fantana. No tak ako väčšina ostatných tvrdo pracujúcich Židov v meste, aj oni vedeli, že sú vždy jediný krok od pohromy.

Jeho otec Šlomo vlastnil obchod s potravinami, v ktorom mu pomáhala manželka aj tri z jeho detí: Elieho staršie sestry Hilda a Beatrice komunikovali so zákazníkmi a mladšia sestra Cipora bola za pokladnicou. Elie sa týmto povinnostiam zrejme vyhovel vďaka tomu, že tak ako rodičia mnohých židovských chlapcov v Sighet, aj jeho rodičia chceli, aby z neho bol *talmid chacham*, odborník na posvätné písmo. Mal ešte len tri roky, keď ho otec zakryl *talitom* a poslal ho do *chederu*, doslova izby, teda jednotriednej školy, kde sa študenti učia základy hebrejčiny a začínajú čítať Tóru. Elie každý deň pred úsvitom vyrazil do *chederu*, vrátil sa domov naraňajkovať, potom išiel do štátnej základnej školy, kde ho čakalo sekulárne vyučovanie, a po obede sa opäť vrátil do *chederu*.

Tmavooký, vycivený, fóbiami a migrénami trpiaci Elie zistil, že jeho bielobraď *melamed*, teda učiteľ v *chederi*, je protikladom jeho matky a bojí sa ho. Sára Wiesel, rodená Feig, bola starostlivá žena a jej chasidské korene boli na prvý pohľad viditeľné podľa *tichelu*, teda turbanu, ktorým si zakrývala vlasy. Pred spaním Eliemu spievala v jidiš uspávanky ako *Offn Pripečik* a *Rožinkes mit Mandlen*. Matkinými uspávkami o mnoho desaťročí neskôr uspával aj svojho syna Elishu.

Sáru by sme však nedocenili, keby sme si ju predstavovali ako typickú milujúcu, ale nevýrečnú *jiddiše momme*. Na chasidskú ženu v patriarchálnej kultúre vkladala do svojich detí nekonečné ambície. Čítala časopisy z veľkých kultúrnych

centier ako Viedeň a Paríž, chcela, aby jej usilovný syn nadobudol kozmopolitnú perspektívu, spoznal hnutia ako sionizmus, ktoré v tom čase hýbali židovským svetom, a vedel si sám seba predstaviť pri takých úspechoch ako získanie miesta huslistu v symfonickom orchestri.⁵

V pamätiach, ktoré Elie napísal ako šesťdesiatšesťročný, sa priznal, že nebol až taký chorľavý, ako sa tváril. Jednoducho bol rád doma s mamou, a keď bola preč, cítil sa „odmietaný“ a „ohrozený“, takže sa jej držal za sukňu, aj keď podstupovala obradný kúpeľ. Keď v *chederi* čítal Tóru, predstavoval si svoju matku a jej tvár prisudzoval Eve v rajskej záhrade či Mojžišovej sestre Miriam.

„Len sa smejte, koľko sa vám chce, doktor Freud, ale k svojej matke som bol pripútaný, možno až príliš,“ napísal. „Keď odo mňa odišla, aby pomáhala v obchode, triasol som sa pod prikrývkou.“⁶

Jeho otec bol, naopak, odtážitejší. Šlomo Wiesel bol statný muž so starostlivo zastrihnutou briadkou a popredná osobnosť sghetskej židovskej komunity, ktorej členovia ho často vyhľadávali pre jeho šalamúnsky úsudok. Napriek tomu, že patril k tradičnej ortodoxnej vetve, bol natolko emancipovaný, aby svojho syna nabádal k štúdiu modernej hebrejčiny, vďaka čomu mohol čítať diela súčasných autorov.⁷ Napriek tomu Wiesel svoje pamäti začína týmito slovami: „Svojho otca som vlastne nikdy nespoznal. To priznanie ma bolí, ale ešte viac by som mu ublížil, keby som si navrával niečo iné. Pravda je taká, že muža, ktorý ma vedel rozrušiť letným pohľadom, som takmer nepoznal. Čo bolo tajomstvom jeho vnútorného života? Čo si myslel, keď sa mlčky díval do diaľky na akýsi neviditeľný bod vo vesmíre? Prečo predom mnou skrýval svoje obavy a sklamanie? Pretože som bol primladý alebo si myslel, že ich nedokážem (prípadne niečo horšie) pochopiť?“⁸

Pri formovaní Elieho Wiesela, ako ho neskôr spoznal svet, bol rovnako dôležitý jeho starý otec z matkinej strany Reb Dovid Feig. Tento rozšafný muž s červenými lícami a bujnou

bielou bradou bol horlivý učeň chasidského vyžnyckého rebeho. Dodje Feig, ako ho priateľsky oslovovali, žil v neďalekej roľníckej dedine Bočkov, kde mal malý obchodík s poľnohospodárskymi výrobkami. „Kŕmil kravy, obrábal pôdu a štveral sa na stromy, z ktorých oberal slivky, jablká a marhule.“⁹ Elie ho navštevoval počas prázdnin a vychutnával si nezávislosť medzi ovocnými stromami a širokou riekou. Niekedy sa počas sabatu Reb Dovid objavil u Wieselovcov v hodvábnom kaftane, s okrúhlym *štrejmelom* na hlave a s piesňou o radostnom vítaní anjelov, ktoré chránia deti. Hlas mal pri speve taký zvučný a mal v sebe „toľko lásky a toľko presvedčenia, že som nad sebou počul trepot krídel“.¹⁰

„Ludia ho mali radi aj pre jeho láskavosť,“ opisuje Wiesel svojho starého otca. „Priam by sa rozdal. Nikto od neho neodchádzal s prázdnyimi rukami. Keď práve nemal peniaze, ponúkol vám cigaretu, štipku šnupacieho tabaku alebo aspoň historku, milé slovo.“¹¹ Na toto správanie Wiesel nikdy nezabudol a ako dospelý sa snažil žiť rovnako.

Reb Dovid rád spieval chasidské piesne z vyžnyckého dvora aj o čosi sekulárnejšie piesne rumunských pastierov, ktoré chasidi prispôbobi svojej liturgickej hudbe, a túto lásku k hudbe preniesol aj na Elieho. To isté platí pre príbehy, ktoré Reb Dovid rozprával o významných predstaviteľoch chasidizmu, ako bol rabín Nachman z Braclavi či kocký rebe Menachem Mendel. Tieto príbehy Wiesel neskôr vložil do kníh ako *Horiace duše* a *Štyria chasidskí učenci*, ktoré napísal popri tvorbe svojich početných románov. „Vďačím mu za svoju lásku k tradícii, za vašen k židovskému národu a jeho nešťastným deťom,“ napísal Wiesel.¹²

Tak ako v okolitých štetloch a getách, aj tu sa týždeň krútil okolo sabatu. „Keď ste v sobotu vyšli na ulicu, cítili ste vo vzduchu sabat. Obchody boli zatvorené, dielne sa zastavili a mestské kancelárie zívajú prázdnotou. Pre Židov, ako aj pre ich kresťanských susedov to bol deň úplného odpočinku. Starci sa zhromažďovali v synagógach a študovniach, kde počúvali

kazateľov, mladí sa prechádzali pomedzi stromy v parku a na nábreží rieky. Vaše obavy, strasti a problémy mohli počkať: sabat bol vašim útočiskom."¹³

Keď židovskí muži v piatok popoludní zatvorili svoje obchody alebo dokončili prácu, absolvovali obradný kúpeľ *mikve*, pri ktorom sa očistili pred sabatom a večernými bohoslužbami. Tie sa v prípade Elieho otca konali vo Veľkej synagóge, veľkolepej dvojposchodovej budove s vlysmi ozdobenými desiatimi prikázaniami. Po návrate domov ich čakalo najbohatšie jedlo týždňa. Na stôl prikrytý bielym obrusom a žiariaci čerstvou chalou ženy nosili misy s vykostenou rybou, vareným kuraťom a zemiakovým kugelom. Z každej domácnosti sa na sabat ozývali rovnaké piesne a nad vínom a chalou zaznievali rovnaké požehnanie.

Nasledujúce ráno strávili modlitbami, po ktorých nasledoval obed v podobe šoletu – dusenej zeleniny so strukovinami, ktoré sa cez noc pripravujú na slabom ohni, aby sa neporušila zásada nezapaľovať na sabat oheň. Zvyk velil po prvom jedle si zdriemnuť. Keď bol Elie najzbožnejší, dodržiaval cez sabat úplnú mlčanlivosť (s výnimkou náboženských prejavov), aby svätosť tohto dňa nenarušilo žiadne daromné slovo. Táto mladíčka fascinácia mystickou stránkou judaizmu sa pretavila do jeho celoživotnej lásky k mlčanlivosti.¹⁴

Keď mal Elie osem rokov, Sighet navštívil vyžnycký rebe Israel Hager. Sára tohto *cadika* (spravodlivého človeka) prišla požiadať o radu a vzala so sebou aj svojho syna. Po diskusii o viacerých rodinných záležitostiach si rebe posadil Elieho na kolená a požiadal jeho matku, aby mu s chlapcom dopriala chvíľu osamote. Keď bolo po všetkom, matke sa v očiach objavili slzy. Až po rokoch sa Wiesel od svojho bratranca dozvedel, čo rebe povedal matke o jej synovi: „Bude z neho *gadol b'Israel*, veľký človek Izraela, ale vy ani ja sa toho dňa nedožijeme.“

Eliemu už rástli *pajesy* (zo spánkov visiace vlasy) typické pre chasidských Židov a pri štúdiu v ješive venoval väčšinu času čoraz hlbšiemu prenikaniu do Tóry a komentárov k nej. Keď

trochu vyrástol, so zápalom sa pustil do skúmania Talmudu – do Mišny (zbierky náboženských ustanovení s podrobnými rabínskymi pokynmi na vykladanie často generalizovaných príkázaní Tóry, ktorá vznikla približne okolo roku 200) a Gemary (rozsiahlych komentárov a vysvetlení Mišny, ktoré sa prvý raz objavili okolo roku 500). Keď sa v októbri 1941 dočkal bar micvy, tak ako ostatných chlapcov, aj jeho pri tomto mílniku vyzvali na chválospev a vyvolali ho, aby prečítal *haftaru*, teda časť z prorockých kníh. Ako darček dostal od rodičov zlaté hodinky, ktoré o niekoľko rokov zohrali dôležitú rolu v istom nepríjemnom incidente. Samozrejme, počas príprav na bar micvu sa Elie naučil pripevniť si koženými remienkami dve kožené škatuľky nazývané *tflin* (alebo fylaktériá) na čelo a ľavý biceps. Tento úkon slúži na sústredenie hlavy a srdca počas modlitby a až na niekoľko výnimiek ho od tejto chvíle do konca života vykonával každý deň.

V tomto období bol posadnutý úvahami o Bohu. „Hľadal som ho všade, túžil som ho viac milovať, radovať sa z jeho darov, niešť jeho utrpenie v našom exile: svätýňou mi boli krajčírské a obuvnícke dielne, Veľká synagóga pre bohatých aj študovňa, kde sa schádzali chudobní.“¹⁶ Ako dospelý muž sa Wiesel neveriacky obzeral, aký bol pohltý „nadpozemskými“ židovskými úvahami o záležitostiach ako povinnosti veľkňaza Jeruzalemského chrámu, zatiaľ čo vtedajší svet bol plný hmatateľných hrozieb. „Nebolo veľkňaza ani chrámu,“ povedal v roku 1979 v rozhovore s Israelom Shenkerom. „Za našimi dverami zabíjali Židov a my sme študovali Talmud.“¹⁷

V ranom detstve bol ostýchavý, usiloval sa o získanie náklonnosti svojich spolužiakov, ktorých občas uplácal a delil sa s nimi o obed od mamy (zvyčajne chlieb s maslom a ovocie) a neraz aj o peniaze, ktoré vzal z pokladnice v otcovom obchode. „Bál som sa vylúčenia a izolácie, no akokoľvek som túžil začleniť sa do skupiny, byť ako ostatní a byť s ostatnými, vždy som zostával bokom,“ napísal.¹⁸ A hoci si ako nástročný našiel niekoľko kamarátov, pocit odlúčenia ho prenasledoval, aj keď

sa stal celosvetovo známym advokátom preživších holokaust a ľudských práv.

V podvedomí sighetských Židov (detí aj dospelých) bol neustále prítomný pocit strachu. Šťasti pramenil z toho, že v prostredí so všadeprítomnou kresťanskou ikonografiou a inštitúciami bolo tabu spoločovať sa s čímkoľvek kresťanským. Než by kráčali popri kostole, sighetskí chlapi vrátane Elieho radšej prešli na druhú stranu. Strach však vychádzal najmä z realistického povedomia hlbokého a niekedy násilného antisemitizmu tamojších Maďarov, Rumunov a Ukrajincov. Z listu predstaviteľa Národného židovského fondu, ktorý v roku 1920 navštívil okolitú župu, jasne vyplýva, že sa tam nedávno udiali pogromy a že Židia čelili utrpeniu.¹⁹ Wiesel si pamätal, ako chuligáni dvakrát ročne (na Veľkú noc a na Vianoce) bili Židov. „Tí grobiani a zbabelci boli plní dávnej dedičnej nenávisťi, útočili na nás a bili nás. Aby na seba mohli byť pyšní, aj oni ako Dracula očividne potrebovali prelievať krv – židovskú krv,“ spomínal neskôr.²⁰

Hoci dni v ješive boli dlhé, našiel sa aj čas na zábavu a hry. Elie opovrhoval futbalom a lyžovaním a nikdy sa nenaučil plávať, ale rád hral šach a karty. Nechýbala ani zábava pre verejnosť: do Sighetu zavítal židovský herecký zbor aj akrobat na chodúloch. Elieho tínedžerskú predstavivosť podnecovali občasné filmové projekcie s pekne tvarovanými herečkami či dcéra miestneho sudcu s hodvábnymi blond vlasmi, na ktoré ešte dlho spomínal. Svoje túžby sa pokúšal udusiť modlitbami a obradnými kúpeľmi *mikve*.

„Napriek zákazom (alebo práve pre ne) sa môj pohľad občas zatúlal na miesta, kde nemal čo robiť, smerom k mladej susedke či prekrásnej cudzinke prechádzajúcej cez našu štvrť. Trápilo ma to a trestal som sa za to. Satan sa ma pokúšal zviest z cesty a očarovať ma. Chcel zo mňa urobiť svojho otroka, svoju korisť, chcel zajať a otráviť moju dušu.“²¹

Približne v tomto období mu otec kúpil husle z druhej ruky a miestneho policajného kapitána požiadal, aby ho na nich

naučil hrať. Na tomto nástroji sa učili hrať mnohí židovskí chlapci, Elieho otca však k tomu viedla nezvyčajná motivácia: chcel, aby jeho syn po bohoslužbách pravidelne hrával chasidskému rebemu. Wiesel si na tieto hodiny spomínal so smiechom: policajný kapitán dokázal z huslí vymámiť očarujúce ľudové melódie, ale lákala ho aj fľaša *tujky*, ktorú mu posielal Elieho otec, a kým Elie hral, on popíjal silnú slivovicu. „Keby bol taký dobrý učiteľ ako pijan, hádam by som neskončil len ako amatérsky hráč, ktorým som dnes,“ napísal Wiesel v zbierke esejí, príbehov a dialógov *O generáciu neskôr*.²² Spomínal si aj na to, ako po príchode do Osvienčimu začul tóny orchestra a otec ho pokarhal, že keby neprestal hrať na husliach, mohol by si zaistiť bezpečie v táborovom orchestri. Ako však Wiesel poznamenáva, žiaden z členov osvienčimského orchestra sa nedožil konca vojny.

Hudba napriek všetkému zostala neoddeliteľnou súčasťou jeho života. Mladý Elie sa stal členom speváckeho zboru v sghetskej Veľkej synagóge a nadobudnuté schopnosti mu pomohli privyrábať si v povojnovom Francúzsku ako zbormajster. O mnoho rokov neskôr zložil kantátu, ktorá sa dočkala uvedenia v newyorskej Carnegie Hall.

Ako tínedžera ho upútalo štúdium kabaly pod vedením „majstra“, ktorého poznal len ako Kalmana. Okultizmus ho opantol. Raz do zeme vložil mince a šepkal zaklínadlá vo viere, že zasiaté peniaze sa rozmnožia. Keď ich však o niekoľko dní prišiel skontrolovať, boli preč. S dvoma kamarátmi namiešal a ochutnal elixír, ktorý mal urýchliť príchod mesiáša a porážku Hitlera. Keď tí dvaja chlapci ochoreli, rozhnevaný otec mu prikázal, aby s tými hlúposťami prestal a namiesto kabaly sa radšej venoval praktickému štúdiu modernej hebrejčiny. Čaro mystiky však Elieho nikdy neprestalo lákať.